

doi:[10.29285/actapinteriana](https://doi.org/10.29285/actapinteriana)

„Új misztérium – új öröm” Greccio 1223–2023 (A CÉ1 alapján)

Varga Kapisztrán OFM

Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, 1052 Budapest, Piarista köz 1.

varga.kapisztran@sapientia.hu

Varga K. (2024): „Új misztérium – új öröm”. *Greccio 1223–2023 (A CÉ1 alapján)*. *New mystery and new joy. Greccio 1223-2023 (According to the first biography of Thomas of Celano)*. *Acta Pintériana*, 10: *in press*.

Abstract: For Saint Francis of Assisi, there were two windows open towards God: the birth of Christ and his passion, making Christmas one of the most important feasts for him, and he demanded it to be celebrated with the greatest possible solemnity. This paper will explore the claim, based on the biographies of Thomas of Celano and other sources, that Saint Francis was the first to erect a nativity scene.

The central element of the celebration of Christmas in Greccio (1223) was the representation of the birth of Jesus with eucharistic signs, while Francis used living characters to dramatize the mystery. The relationship between the Eucharist and the manger was given special significance in his celebrations. Greccio’s novelty was the way Francis celebrated the birth of Jesus with the sacramental signs of the Eucharist: the eucharistic manger recreated the Bethlehem scene and gave it a new meaning.

I. Bevezetés és az elemzett forrásrészlet

Ebben a tanulmányban Celanói Tamás leírása nyomán annak eredtem nyomába, hogy valójában mit is tett Szent Ferenc 1223 karácsonyán Greccióban.

Mindenekelőtt meg kell vizsgálnunk, hogy igaz-e az a mindenki által „természetesen tudott” dolog, hogy Szent Ferenc állított először betlehemet, és ennek kapcsán meg kell ismernünk, mi is volt Ferenc eredeti szándéka. Ehhez a legjobb szempontokat Celanói Tamásnak a grecciói karácsony történéseit leíró fejezetek bevezetője szolgáltatja, ami azért fontos, mert Ferenc lelki életének teljes kontextusába helyezi a grecciói történéseket, a karácsony, a megtestesülés ünneplésének jelentőségét.

Mielőtt azonban nekikezdenénk, érdemes áttekintenünk azokat a Ferenc-életrajzokat, amelyek beszámolnak a grecciói karácsonyról.¹ A legkorábbiak Celanói Tamás életrajzi írásai (összesen három).² Ezekon alapulnak Speyeri Julián (Iulianus de Spira) *Vita Sancti Franciscije* és *Officium Rhythmicuma*,³ Henricus de Abrincensis *Legenda Versificata S. Franciscije*,⁴ valamint *A három társ*

¹ Az egyes forrásokról és azok elemzéséről részletesebben lásd ACROCCA 2022 in CACCIOTTI, pp. 9-36.

² Kiadásai: CELANÓI TAMÁS 1993 (BALANYI GY. fordítását a latin kritikai szöveg és a modern fordítások alapján jav. HIDÁSZ F. & VÁRNAI J.); és DALARUN 2017.

³ A Vita nincs meg magyarul, az Officium kiadása: SPIRA 2018, pp. 20-71.

⁴ Magyar fordítása nincs, latin kiadása: MENESTÒ & BRUFANI 1995, pp. 1131-1242.

*legendája*⁵. Celanóiból merít, és a későbbi legendákat is ismeri, de szinte teljesen különálló Szent Bonaventura *Legenda Maior B. Franciscije*⁶ (BONAVENTURA 2015). Szent Bonaventura azonban előzményeitől már teljesen más spirituális és lelkiéleti tartalmat fedezett fel és látott meg Ferenc emlékezetes ünneplésében.⁷

Mindenekelőtt ismerkedjünk meg alapul vett forrásunkkal, a CÉ1 XXX. fejezetével.

A jászolról, melyet az Úr születésnapján állítottak:

⁸⁴ „Szentünknek legfőbb törekvése, legforróbb vágya és legelszántabb eltökélése az volt, hogy mindenütt és mindenben megtartsa a szent Evangéliumot, és tökéletesen, teljes éberséggel, teljes odaadással, elméjének teljes megfeszítésével és szívének minden rezdülésével kövesse a mi Urunk Jézus Krisztus tanítását és utánozza példáját.

Egy pillanatra sem szűnt meg tehát szavairól elmélkedni, és beható szemlélődéssel szüntelenül szem előtt tartotta cselekedeteit. Különösen a megtestesülés alázatossága és a kinszenvedés szeretete fészkelte be magát olyan mélyen emlékezetébe, hogy mellettük alig tudott másra gondolni.

Ebből a szempontból különösen nevezetes és emlékezetre méltó az az ünnepség, melyet halála előtt három esztendővel Greccio városka határában a mi Urunk, Jézus Krisztus születésnapjának tiszteletére rendezett.

Élt azon a környéken egy bizonyos János nevű jó hírű, de még jobb életű ember. Boldogságos Ferenc nagyon szerette ezt az embert, mivel, bár nemessége révén messze földön nagy tekintélynek örvendett, a vér nemességét semmibe sem véve egyedül a lélek nemességére törekedett. Boldogságos Ferenc, mint már azelőtt is többször megtette, Karácsony előtt vagy tizenöt nappal magához hívatta János urat, és így szólt hozzá: »Ha azt akarod, hogy az Úr közelgő ünnepét Greccióban üljük meg, úgy siess, és szorgalmasan tégy meg mindent, amit mondok neked! Meg akarom ugyanis eleveníteni a betlehemi kisdéd emlékezetét, és tulajdon testi szemeimmel akarom szemlélni gyermeki korlátoltságának kényelmetlenségeit, látni akarom, hogyan helyzetetett a jászolba és hogyan feküdt az ökor és a szamár előtt a szénán«. A derék és hűséges ember a parancs hallatára gyorsan elsietett, és a kitűzött helyen előkészített mindent, amit a szent kívánt tőle.

⁸⁵ Eközben érkezett az öröm napja, megjött az örvendezés ideje. Megérkeztek a különböző helyekről odahívott testvérek, úgyszintén a környék lakói, férfiak és nők; tehetségéhez képest mindenki gyertyát vagy fáklyát tartott a kezében, hogy örvendező lélekkel bevilágítsa az éjszakát, mely ragyogó csillagaival fényt hintett a napok és esztendők végeleáthatatlan sorára. Megjött Isten szentje is, és mivel mindent készen talált, látta és örvendezett. Készen állott a jászol, ott volt a széna, odavezették az ökröt és a szamarat. Ünnepelet itt az egyszerűség, vigadozott a szegénység, felmagasztaltattott az alázatosság, és Greccio mintegy új Betlehemmé alakult át.

Az éjszaka fénylik, mint a nappal, és gyönyörűségére szolgált az embereknek és állatoknak egyaránt. Az odaérkező emberek újult örömmel örültek a titok megisméltődésének. Az erdő kiáltásoktól visszhangzott, s a sziklák szent énekek hangját verték vissza. A testvérek az Úr szokásos dicséretét zengték, és az egész éjszaka örömujjongással telt el.

⁵ Kiadása: ASSISI SZENT FERENC 1995 (BALANYI GY. fordítását a latin kritikai szöveg és a modern fordítások alapján jav. HIDÁSZ F., bev. és jegyz. VÁRNAI J.).

⁶ Kiadása: BONAVENTURA 2015 (ford. és a kísérő tanulmányt írta BERHIDAI P.).

⁷ Erről bővebben lásd VARGA 2024 in *Előadások a ferences rend történetéből* (2024. január 18.). (megjelenés előtt)

Isten szentje megállott a jászol előtt, nagyokat sóhajtott, s közben a fájó részvét és túlradó öröm csatáztak szívében. A jászol fölött kezdetét vette az ünnepi mise, és a miséző pap szíve újszerű vigasztalással telt el.

⁸⁶ *Isten szentje szintén magára öltötte a szerpapi ruhadarabokat – tudniillik szerpap volt –, és csengő hangján megkezdte a szent Evangélium éneklését. Hangja, erős hangja, behízelgő hangja, tiszta csengésű hangja, érces hangja a legnagyobb boldogság élvezésére hívogatta az összes jelenlevőket. Utána prédikálni kezdett a körülálló népnek, és mézédés igéket mondott a szegény Király születéséről és Betlehem kicsiny városáról. Mikor Krisztust Jézusnak akarta mondani, a szeretet szertelen lángolásában többször betlehemi kisdéd néven említette, és a Betlehem szót bégető báránka módjára ejtette ki; közben száját egészen betöltötte nem is annyira a szó, mint inkább a túlradó érzelem édessége. A betlehemi kisdéd és Jézus nevének kiejtésekor nyelvvel mintegy végignyalta ajkát, és ínyével boldogan élvezte a szó édességét.*

És íme, megsokasodtak a Mindenható ajándékai: egy erényes férfiú elé csodálatos látomás tárult. A jászolban ugyanis egy élettelen gyermeket látott feküdni; amikor azonban Isten szentje odalépett hozzá, úgy tűnt, mintha a gyermeket mintegy álomból új életre támasztotta volna. És nem is volt egészen alaptalan ez a látomás. Mert lám, a kisdéd Jézus sokak szívében egészen feledésbe merült; most ellenben Isten kegyelméből szolgálójának, Szent Ferencnek segítségével megint életre támadt, és kitörölhetetlenül mélyen belevésődött az emberek emlékezetébe.

Az ünnepi virrasztás végeztével ki-ki örvendezve tért vissza otthonába.

⁸⁷ *A jászolba tett szénát gondosan megőrizték, hogy felhasználásával állatokat és barmokat gyógyítsanak az Úr nevében, aki ím megsokasította könyörülő irgalmát. És valóban, ha a beteges állatok és barmok ettek ebből a szénából, meggyógyultak. Ugyanígy, néhány, nehéz szülés előtt álló nő magára rakott a szénából, és így könnyen megszülte gyermekét. Hasonló módon sok férfi és nő visszanyerte vágyva vágyott egészségét.*

Később a jászol helyét az Úrnak szentelték, s följe boldogságos Ferenc atyánk tiszteletére oltárt és templomot emeltek, hogy ahol valamikor az állatok a szénát ették, ott azontúl testük és lelkük egészségére az emberek vegyék az ártatlan és érintetlen Báránynak, a mi Urunk Jézus Krisztusnak testét, aki kimondhatatlanul nagy szeretetében önmagát adta érettünk, s aki az Atyával és a Szentlélekkel egyetemben örökkön-örökké él, és dicsőségesen uralkodik minden századokon át. Ámen. Alleluja, Alleluja.”

II. Miért szerette Szent Ferenc karácsony ünnepét?

Szent Ferenc a karácsonyt minden más ünnepnél jobban szerette (vö. CÉ2 199). Nézzünk erre néhány példát Szent Ferenc írásaiból és mondásaiból.

E nagy szeretet motívuma feltűnik a Meg nem erősített regulában is:

„És hálát adunk neked azért is, mert, miként Szent Fiad által megteremtettél bennünket, azonképpen szent szeretettel, mellyel szerettél bennünket, lehetővé tette, hogy az igaz Isten és igaz ember a dicsőséges és boldogságos mindenkor szűz Máriától megszülessék, s bennünket keresztjével, vére hullásával és halálával a rabságból kiváltson.” (RnB 23,3)

A Hívókhöz írott második levélben ezt írja:

„Az Atyának ezen méltó, szent és dicsőséges Igéjéről angyala, Szent Gábor útján maga a fölséges Atya jelentette ki, hogy az égből a szentséges és dicsőséges Szűz Máriának méhébe fog leszállani. Mária méhében azután

emberségünkből és gyarlóságunkból való igaz testet öltött magára. Bár mindenkinél gazdagabb volt, anyjával, a boldogságos Szűzzel együtt mégis a szegénységet akarta vállalni a világban.” (2LHív 4-5)

Az első intelemben pedig ismét feltűnik, hogy Jézus a Szűz méhében öltött testet, és hogy ugyanaz a Jézus ölt testet az Eucharishtiában is. Az is ismert, hogy Ferenc ekképpen küzdött a katharok ellen, akik tagadták a Szűz Máriától született Krisztus valóságos testét és a reális eucharisztikus jelenléte is (vö. Int 1,16-21; lásd még ESSER, idézi HULST 1983, pp. 1067-1086).

Minthogy Ferenc számára Istenre két ablak nyílt – **Krisztus születése és kínszenvedése** –, a karácsony az egyik legfontosabb ünnepévé lett. Ezért kívánja meg, hogy a legnagyobb belső és külső ünnepélyességgel üljék meg.

A Celanói által írt második életrajzban ezt olvassuk:

„A gyermek Jézus születését minden más ünnepnél örvendezőbb lélekkel ülte meg; azt szokta mondani, hogy ez az ünnepek ünnepe, melyen a kisdeddé lett Isten emberi emlékün csüggött.” (CÉ2 199)

A Perugiai legendában pedig:

„Szent Ferenc ugyanis nagyobb tiszteletet tanúsított a Karácsony iránt, mint az Úr más ünnepei iránt, mert bár máskor azt ünnepeljük, hogy az Úr üdvösségünkön munkálkodott, mégis amióta megszületett, ahogy Szent Ferenc szokta mondani, azóta biztos, hogy üdvözülhetünk. Ezért akarta, hogy ezen a napon minden keresztény örvendezzék az Úrban, az iránti szeretetből, aki önmagát adta értünk és hogy minden ember örömet legyen bőkezű nemcsak a szegények, hanem az állatok és a madarak iránt is.” (AK/PL CX)

Ugyancsak második életrajzában írja Celanói:

„A szent ezt mondta Moricus testvérnek: »Vétkezel, testvér, ha pénteknek mondod azt a napot, melyen a 'Gyermek született nekünk'. Ellenkezőleg, azt kívánom – folytatta tovább –, hogy ezen a napon még a falak is húst egyenek; mivel pedig ez nem lehetséges, legalább kívülről kenjék be őket.«

²⁰⁰ *Azt is akarta, hogy e napon a gazdagok vendégeljék meg a szegényeket és éhezőket, s szamaraik és ökreik elé a szokottnál nagyobb porció abrakot és szénát tegyenek. »Ha alkalmam lesz beszélni a császárral – mondta –, megkérem, hogy általános törvénnyel parancsolja meg: akinek csak módjában van, gabonával és más magokkal hintsék fel az útszéleket, hogy ezen a nagy napon a madarak, s főleg pacsirta nővéreink bőséges eledelhez jussanak.«” (CÉ2 199-200)*

Greccióról és a grecciói karácsonyról pedig ugyanezen életrajz 35. fejezetében talán a legszebb összefoglalást olvashatjuk:

„Ez volt az a hely, ahol először ünnepelte meg a betlehemi Kisdéd születését, és ahol a Gyermek kedvéért maga is gyermekké lett.” (CÉ2 35)

S talán ez volt az oka annak is, hogy Szent Ferenc gyakran és nagy örömmel beszélt a testvérek körében e város férfairól és asszonyairól:

„Egy nagy városban sincs annyi bűnbánó megtérő, mint Greccióban, pedig ez kis hely.” (AK/PL 34)

Gyakran lehet hallani azt is, hogy Szent Ferenc állított először betlehemet, és ő ünnepelte először ezzel a karácsonyt. Nézzük meg most, pontosan mit is mond erről a forrásunk, hogyan és mit ünnepelt? Így lehet, hogy szegényebbek leszünk egy mítosszal, de gazdagabbak azzal a gondolattal, amit Ferenc maga látott a karácsony ünneplésében.

III. Hogyan jelenítették meg Krisztus születését Európa más részein Szent Ferenc korában? Mi befolyásolhatta Ferencet és mi nem?

Sok szerző beszél arról, hogy Szent Ferenc hatást gyakorolt a szent színdarabok, így a színjátszás kifejlődésére, de nem veszik figyelembe ezek összekapcsolásának térbeli és időbeli lehetetlenségét.

A karácsonyról szóló liturgikus drámák témái Ferenc idején a következők voltak: Jézus születése, a pásztorok látogatása, a királyok imádása és a betlehemi gyermekgyilkosság. Ezeket a X. századtól kezdve gyakorolták Európában Franciaországban, a Német-Római Szent Birodalomban, Svájcban, Németalföldön és Észak-Itáliában (Itáliában csak északon).

Ezeknek a drámáknak az előadói, még a női szereplők esetében is kizárólag klerikusok és papok voltak. Reichersbergi Gerhoh 1161-ben kárhoztatja azokat a klerikusokat, akik szerinte, amikor megjelenítik az Isten házában az Üdvözítő jászlát, a síró kisbabát és a Szűz Anya szülését, szentségtörést követnek el, és inkább az antikrisztushoz, mint Jézushoz méltók. Isten és az egyház ugyanis – írja a bajor kanonok – szent borzalommal tekintenek az ilyen színházi látványosságokra (*spectacula theatralia*), ahol férfiak játszanak női szerepeket. De Páduában is a székesegyház XIII. századi ordináriusa szerint a magister chori és egy énekes papi palástban jelenítik meg a pásztorokat, akik jönnek és kérdezik a szintén pluvialéban lévő két kanonokot, akik az obstetrices, vagyis a bábaasszonyok szerepét játsszák. III. Ince 1207-ben tiltotta meg a lengyelországi Gniezno érsekének, hogy Jézus születését dramatikus elemekkel ünnepeljék meg karácsonyt. Hasonlóképpen a XIV. századi roueni *Officium Pastorum* is beszél két kanonokról, akik a pásztorok, és két papról, akik a bábák (lásd ezek részletes felsorolását: HULST 1983, pp. 1074-1075, és p. 1070).

Nyugodtan állíthatjuk, hogy ez a fajta ünneplés sem stílusa, sem földrajzi távolsága miatt nem befolyásolták Ferencet.

Ha ezekkel összevetjük azt, ami Greccióban történt a valóban hitelt érdemlő leírások alapján, akkor azt kell mondanunk, hogy ezekhez képest, szinte semmiféle szent színjátszással nem találkozunk. Figyelembe véve, hogy Itáliában ezek a színdarabok csak északon voltak ismeretesek, és hogy Greccióban milyen egyszerűség, milyen szegénység és milyen tisztaság volt, azt kell mondanunk, hogy mindez nem vethető össze és nem tárgyalható egy lapon e fenti példákkal, melyek ugyan liturgikus drámák voltak, de a liturgiának túlzásai, infantilisek és néha inkább karikatúraszerűek.

Greccióban nem volt jelen a katedrálisok és apátságok pompája, ahol így szokták ünnepelni a szent drámákat, nem voltak színészek/szerepek és nem voltak recitált szövegek. Nem volt meg a főpapi szertartások nagy koreográfiája, melyekben jól elrendezték a liturgikus imádságok rendjét, melyekbe beszótták a szent előadásokat. Greccióban csak egy igazi barlang volt, amelyet a természet vájt egy sziklában és amely csak a celebránsokat és néhány segítőjüket tudta befogadni az oltár-jászol két oldalán álló két állattal. A testvérek, akik a környező konventekből jöttek, a néppel együtt kint álltak imádkozva és nagy örömmel énekelve, fáklyafényben, de nem olvasták a szent éjszaka liturgikus szövegeit és nem énekeltek annak énekeit, mert nem volt sem zsolozsmáskönyvük, sem antifonáljuk, sem más könyvük. Csupán a hit és a szeretet lángolása volt itt. Ez az, ami általánosságban megkülönböztette a grecciói ünneplést minden más szent színjátéktól, mely a katedrálisok és apátságok gyakorlatában élt. Ez a hit és szeretet ünneplése volt (lásd HULST 1983, 1075).

*Mi befolyásolta Ferencet?*⁸

Minthogy a katedrálisok gyakorlata messze állt Ferenc érzékenységtől, a grecciói ünneplést inkább két másik helyszín befolyásolhatta.

⁸ Ezzel kapcsolatban lásd HULST 1983, pp. 1076-1077.

Az egyik maga Betlehem lehetett, amit minden valószínűség szerint meglátogatott szentföldi zarándokútja során 1219-ben. Angelus Clarenus a *Historia Septem tribulationum*ban – amely igaz, hogy csak 1319-ben keletkezett –, azt írja, hogy Ferencnek szabad bejárása volt a Szent Sírba. A *Visitare Sanctum Sepulchrum* azonban magába foglalja az össze szent helyet, így Betlehemet is.

A másik mintakép valószínűleg Jézus születésének egy másik szent helye, a római Santa Maria Maggiore bazilika, illetve annak atmoszférája lehetett. A Szent 1223 novemberének második felében Rómában tartózkodott, hogy reguláját jóváhagyja a pápai udvar. A Santa Maria Maggiore bazilika nem messze található a pápai kúria székhelyétől, a Laterántól. Mi köze van ennek Jézus születéséhez? Elég sok. A főoltár alatti mélyebb térség őrzi ugyanis az ún. betlehemi „jászolereklyét”, északi falán pedig már régóta létezett egy kis kápolna, mely belső vonalvezetésében a betlehemi barlangot utánozza, és egy kis oltárfülkével szemben a szent barlangból származó köereklyéket rejt. S ami témánk szempontjából mindezeket igazán fontossá teszi, az a tény, hogy a pápák 1869-ig mindig itt celebrálták a karácsonyi éjféli misét.

Regulájának jóváhagyása után néhány nappal, római tartózkodása végén Ferenc üzent Velita Jánosnak, hogy készítse elő az ünneplést Greccióban. Azt lehetne gondolni, hogy a későbbiekben megmaradt és tovább élt annak emléke, hogy milyen fényesen ünnepelte Ferenc Greccióban a karácsonyt, és valamiféle sajátos jámborsági formában emlékeztek meg erről. Ám ennek éppen ellenkezője történt. Greccio megmaradt egy jelentéktelen kis remeteségnek, melynek hírért csak egy-egy szentéletű testvér vagy egy híresség látogatása tartotta fenn (vö. HULST 1983, p. 1077).

IV. Hogyan ülte Szent Ferenc a karácsony ünnepét Greccióban?⁹

Az első forrás, amely beszámol erről, Celanói Tamás első életrajza (lásd CÉI 84-87), mely 1228-29-ben keletkezett, és így szinte kortárs beszámolóknak tarthatjuk. Noha nem tudjuk, hogy Celanói Tamás maga jelen volt-e személyesen a grecciói ünnepen, mert 1223. szeptember 8-án ő már Rajnai kuszto volt, az ünneplés leírása mégis annyira élő és eleven, annyira ott vibrál benne a saját élmény, hogy a kutatók legtöbbször úgy vélik, Celanói Tamás egykori szemtanúként ír, tehát ott volt Greccióban 1223-ban (vö. HULST 1983, p. 1069; és VARGA 2017, p. 10).

Mindenesetre Celanói szerint kb. két héttel karácsony előtt szólt Giovanni Velitának, Greccio földesurának:

⁸⁴ „[...] Karácsony előtt vagy tizenöt nappal magához hívatta János urat, és így szólt hozzá: »Ha azt akarod, hogy az Úr közelgő ünnepét Greccióban üljük meg, úgy siess, és szorgalmasan tégy meg mindent, amit mondom neked! Meg akarom ugyanis eleveníteni a betlehemi kised emlékezetét, és tulajdon testi szememmel akarom szemlélni gyermeki korlátoltságának kényelmetlenségeit, látni akarom, hogyan helyeztetett a jászolba és hogyan feküdt az ökör és a szamar előtt a szénán«. A derék és hűséges ember a parancs hallatára gyorsan elsietett, és a kitűzött helyen előkészítette mindent, amit a szent kívánt tőle.

⁸⁵ Eközben elérkezett az öröm napja, megjött az örvendezés ideje. Megérkeztek a különböző helyekről odahívott testvérek, úgyszintén a környék lakói, férfiak és nők; tehetségéhez képest mindenki gyertyát vagy fáklyát tartott a kezében, hogy örvendező lélekkel bevilágítsa az éjszakát, mely ragyogó csillagaival fényt hintett a napok és esztendők végelethatatlan sorára. Megjött Isten szentje is, és mivel mindent készen talált, látta és örvendezett. Készen állott a jászol, ott volt a széna, odavezették az ökröt és a szamarat. Ünnepelet itt

⁹ Erről bővebben lásd HULST 1983, pp. 1069-1071.

az egyszerűség, vigadozott a szegénység, felmagasztaltatott az alázatosság, és Greccio mintegy új Betlehemmé alakult át. [...]

Isten szentje megállott a jászol előtt, nagyokat sóhajtott, s közben a fájó részvét és túlradó öröm csatáztak szívében. A jászol fölött kezdetét vette az innepi mise, és a miséző pap szíve újszerű vigasztalással telt el.” (CÉ1 84-85)

Noha Celanói a grecciói történéseket Ferenc prédikációs tevékenységének részeként említi, Ferenc mégsem lelkipásztori feladatokat akart ellátni, sokkal inkább saját benső látását és elméleti tudását akarta külsőleg is érzékelhetővé, láthatóvá tenni dramatikus formában. (Olyan ez, mint a pszichodráma.) Amit Ferenc látni akart, az az Üdvözítő nagy-nagy szegénysége és Isten Fiának végső alázata Betlehemben, valamint az a kapcsolat, amely a betlehemi jászolban fekvő Jézus és az oltáron az Eucharisztia színei alatt jelenlévő Jézus között fennáll. Igazából ezt kell a grecciói karácsony legmélyebb értelmezésének tartanunk: a történelmi aspektust (születés) és a jászol-oltár szentségi jelenlétét (Eucharisztia).

Giovanni Velita látomása, aki mintegy az álomból felébredő kisdedet látott Ferenc karjain, nagyon hasonló ahhoz, amit Ferenc az első intelemben ír:

„Íme, nap nap után megalázza magát, mint akkor, mikoron királyi trónjáról a Szűz méhébe szállott alá; nap nap után közénk jön alázatos külsőben; nap nap után leszáll Atyja öléről az oltárra és a pap kezébe adja magát. És mint egykoron valódi testében jelent meg a szent apostoloknak, azonképpen most a szent kenyérben mutatja meg magát nekünk. És miként az apostolok testi szemeikkel csak testét látták, de lelki szemeikkel szemlélve Istennek hitték őt, akként mi is, bár testi szemünkkel csak a kenyeret és a bort látjuk, fontoljuk meg és higgyük szilárdan, hogy ez az ő élő és valóságos teste és vére.” (Int 1,16-21)

V. Mit akart Ferenc megjeleníteni, milyen jellegű volt a grecciói karácsony?

Ami a leírásból egyértelműen kiderül, hogy noha voltak ott állatok, a grecciói karácsony ünneplésekor Ferenc nem alkalmazott semmiféle szereplőt, és nem használt semmiféle szobrot. **Az ünneplés ferences jellege sokkal inkább a szakramentális tartalom dramatikus megjelenítésében állt:** Jézus az élő szentség, élő és valóságos. Ő van jelen a kenyér és bor színe alatt a jászol-oltáron. Bármiféle szobor teljesen szükségtelen lett volna, és nem is említi egyetlen forrás sem. Egyrészt tehát saját benső látását – amit értelmével már tudott – akarta dramatikus formában megvalósítani, azt tudniillik, hogy Jézus kezdettől fogva nélkülözött, szükségét szenvedett: hogy szegény volt. Ferenc ezt akarta érzékelni és látni, nem pedig valamiféle kedves szobrot. Másrészt éppen ennek kapcsán kell kiemelnünk, hogy a leírásokban egyáltalán nincs szó sem a kis Jézus szobráról vagy ábrázolásáról, amit a jászolba helyeztek volna, de Szűz Mária vagy Szent József szobráról sem. Mert nem ezt akarta látni. Nem makettet akart látni, hanem élő valóságot. Ezért volt Jézus születésének minden szereplője – vagy legalábbis az állatok – élő és valóságos.

De hogyan lehetett élő, eleven és valóságos Jézus?

Erre egyértelmű választ adhatunk: a misében és az Eucharishtiában. Azért mondatott Szent Ferenc misét az üres jászol felett, hogy megjelenítse: az van jelen minden misében, aki annak idején Betlehemben megszületett, illetve aki Betlehemben megszületett, az van jelen az Eucharishtiában. Ez lett az „újszerű öröm” forrása mind a miséző pap, mind az ott lévő emberek számára.

Celanói Tamás elbeszélésének végén beszél egy lovag látomásáról, akinek úgy tűnt, hogy a Szent mintegy életre kelti/felébreszti a kisdedet. A látomást Bonaventura is megemlíti. Celanói leírja Ferenc prédikációját is, de az egyáltalán nem úgy hangzik, mintha ott ténylegesen bármiféle szobor lett volna. Ferenc nem a születés történéseit akarta látni, ugyanis Giovanni Velitának a következőket mondta:

„*tulajdon testi szemeimmel akarom szemlélni gyermeki korlátoltságának kényelmetlenségeit, látni akarom, hogyan helyzetetett a jászolba és hogyan feküdt az ökör és a szamár előtt a szénán.*” Ebből teljesen egyértelműen következik, hogy az eucharisztikus jegyeket akarta látni, és a mise alatt a kenyérből és borban az élő és igaz Istent.

Celanói azt írja, hogy „*a jászol fölött kezdetét vette az ünnepi mise, és a miséző pap szíve újszerű vigasztalással telt el.*” A liturgia a hívő népet mindig tanítja, neveli és arra vezeti el, hogy ünneplése során élje át Krisztus életének a liturgiában megjelenített misztériumát. Greccio újdonsága az volt, hogy Jézus születését először ünnepelték az Eucharisztia szentségi jegyeivel, amit azután a betlehemi születés dramatikus formájába öltöztettek. Szent Ferenc elgondolásának újdonsága és eredetisége tehát az „eucharisztikus jászol” „felfedezése” volt.

VI. Jászol és Eucharisztia – barlang és templom¹⁰

A jászol-oltár párhuzam azonban már korábban megjelent a karácsony liturgiájában és a hagyományos egyházi irodalomban. A betlehem, a betlehemi jászol és az oltár párhuzamának irodalma nagyon gazdag.

Amint Betlehemben, úgy az oltáron is az emberek közé jön Jézus. Amint a pásztorok ajándékokat vittek Betlehembe, úgy visznek a hívők is felajánlási adományokat az oltárhoz. Ezt a párhuzamot csak tovább fokozza Betlehem nevének jelentése is: „Kenyer háza”. Így már érthető, hogy miért tűnik itt fel Jézus, mint az élő kenyér, mint a mennyből alászállott kenyér, az élet kenyere, mely élteni és táplálja a híveket a szent áldozatban.

Egészen megdöbbentő azonban a jászol és oltár párhuzama a középkori teológiai, lelkeségi gondolkodásban. Ha a jászol az állatok etetője, akkor az oltár mi? Nézzünk néhány nagyon markáns idézetet!

- Az ún. *Sacramentarium Gregorianum*ban a karácsony liturgiájában évenként előfordult a következő könyörgés szövege: „*Az, aki az angyalok kenyere, az egyház/templom etetőjében/jászolában a hívő élőlények (animalibus credentibus) kenyere lett.*”
- Egy IX. századi glossa ordinis Lukács evangéliumához így fogalmaz: „*jászolba helyzetetett, ami Krisztus teste az oltáron.*”
- Rieveaulx-i Szent Elréd (ciszterci apát a XII. századból): „*A jászol Betlehemben az oltár a templomban. Nincs nagyobb és nyilvánvalóbb jelünk Krisztus megszületésének, mint teste és vére, melyet naponta veszünk a szent oltárról. Aki egyszer megszületett a Szűztől, őt látjuk feláldozva mindennap érettünk. Ezért testvéreim, siessünk az Úr jászolához.*”
- Guerrico d’Igny: „*Testvérek, ma ti is találtok egy gyermeket posztóba pólálva és az oltár jászolába helyezve.*”
- Pietro de Blois (Ferencnek csaknem kortársa): „*Testvérek, jóllehet, ti nem vagytok pásztorok, ma mégis láttátok a mi kicsinyünket, akit sok próféta és király kívánt látni, őt láttátok az oltár jászolában, nem dicsőséges megjelenésben, hanem posztóba pólálva.*”

Ferenc eredetisége tehát nem ebben a gondolatban áll, hanem abban, hogy nagyon képszerűen, egyszerűen és valóságosan, mindenki számára érthetően „lefordította” és aktualizálta Jézus történelmi születésének misztériumát az Eucharisztia misztériumában.

¹⁰ Az idézeteket lásd HULST 1983, pp. 1072-1074.

Nem véletlenül zárja az ünneplés leírását Celanói Tamás az egykori betlehem fölé emelt templom említésével. Celanói leírása nemcsak azért fontos, mert ünneplésével Ferenc „hagyományt teremtett”, hanem mert az új templom funkciójának értelmezésekor pontosan Szent Ferenc grecciói ünneplésének eredeti szándékát tárja elénk.

„Később a jászol helyét az Úrnak szentelték, s föléje boldogságos Ferenc atyánk tiszteletére oltárt és templomot emeltek, hogy ahol valamikor az állatok a szénát ették, ott azontúl testük és lelkük egészségére az emberek vegyék az ártatlan és érintetlen Báránynak, a mi Urunk Jézus Krisztusnak testét, aki kimondhatatlanul nagy szeretetében önmagát adta érettünk, s aki az Atyával és a Szentlélekkel egyetemben örökkön-örökké él, és dicsőségesen uralkodik minden századokon át. Ámen. Alleluja, Alleluja.” (CÉI XXX)

Érdeemes a szöveget 'jászol' és 'oltár' oldalra bontani, hogy lássuk szimmetriáját (1. táblázat):

1. táblázat. Jászol és oltár a grecciói karácsony leírásában Celanói Tamás életrajzában

Jászol	Oltár
<i>„Később a jászol helyét</i>	<i>az Úrnak szentelték, s föléje boldogságos Ferenc atyánk tiszteletére oltárt és templomot emeltek,</i>
<i>hogy ahol valamikor az állatok a szénát ették,</i>	<i>ott azontúl testük és lelkük egészségére az emberek vegyék az ártatlan és érintetlen Báránynak, a mi Urunk Jézus Krisztusnak testét.”</i>

VII. A grecciói esemény lelkeségi tartalma Celanói leírása szerint¹¹

1. Ferenc alapidöntése, ami megmutatkozik minden cselekedetében, itt is felszínre kerül

Hogy megértsük, Ferencet milyen szándék vezette, ahhoz legalkalmasabb, ha a fenti leírás bevezetőjét vesszük alapul. Celanói a 84. fejezetet ezzel kezdi:

„Szentünknek legfőbb törekvése, legforróbb vágya és legelszántabb eltökélése az volt, hogy mindenütt és mindenben megtartsa a szent Evangéliumot, és tökéletesen, teljes éberséggel, teljes odaadással, elméjének teljes megfeszítésével és szívének minden rezdülésével kövesse a mi Urunk Jézus Krisztus tanítását és utánozza példáját. Egy pillanatra sem szűnt meg tehát szavairól elmélkedni, és beható szemlélődéssel szüntelenül szem előtt tartotta cselekedeteit. Különösen a megtestesülés alázatossága és a kínszenvedés szeretete fészkelte be magát olyan mélyen emlékezetébe, hogy mellettük alig tudott másra gondolni.

Ebből a szempontból különösen nevezetes és emlékezetre méltó az az ünnepség, melyet halála előtt három esztendővel Greccio városka határában a mi Urunk, Jézus Krisztus születésnapjának tiszteletére rendezett.”

Amikor tehát Greccióban ünnepelt, akkor ez az alapidöntés, alapvető elhatározás (mondhatjuk: *optio fundamentalis*) bukkant a felszínre. Ferenc célja – ahogy Giovanni Velitának is elmondta – az volt, hogy *„tulajdon testi szemeimmel akarom szemlélni gyermeki korlátoltságának kényelmetlenségeit, látni akarom, hogyan helyeztetett a jászolba és hogyan feküdt az ökor és a samár előtt a szénán”*.

¹¹ A tanulmánynak ez a része ACROCCA 2022, pp. 13-21. alapján készült és annak megállapításait veszi át.

2. Az öröm és vigasztalás

Greccio szinte új betlehemmé lett: „*quasi nova Betlehem de Graecio facta est*”. Különösen érdekes ebből a szempontból, hogy a leírás milyen sokszor említi az örömet, ahogy Lukács evangéliumában is nagy örömet hirdetnek az angyalok a pásztoroknak. Sőt, az angyali üdvözletől kezdve, amikor az angyal Máriát így köszönti: „örvendj!”, a gyermekségevangélium pedig úgy mutat be mindenkit, aki kapcsolatba kerül a megtestesülés misztériumával, hogy örvendezni kezd.

„*Az oda érkező emberek újult örömmel örültek a titok megisméltődésének*” – olvassuk a most használt magyar fordításban, valójában azonban Celanói azt írja: „*Adveniunt populi et ad novum misterium novis gaudiis adletentur*”, vagyis: „*Megjönnek az emberek, és az új misztériumnak új örömmel örvendeznek*”.

Témánk szempontjából fontos az is, hogy ez az öröm újszerű vigasztalás volt a pap számára.

„*A jászol fölött kezdetét vette az ünnepi mise, és a miséző pap szíve újszerű vigasztalással telt el.*” [Szó szerint: „*Ünnepi misét celebrálnak a jászol fölött és újszerű vigasztalást élvez a pap.*”¹²]

3. Krisztus szegénysége és kicsisége, és ami ebből Ferenc számára következik életére nézve

E tekintetben nagyon érdekes Ferenc prédikációjának elemzése is. Celanói ezt írja (a mostani fordítás szerint):

„*Utána prédikálni kezdett a körülálló népnek, és mézédés igéket mondott a szegény Király születéséről és Betlehem kicsiny városáról.*” „*Praedicat deinde populo circumstanti et de nativitate pauperis regis et Betlehem parvula civitate melliflua ructat.*” [Szó szerint: „*Azután prédikál a körülálló népnek és a szegény király születéséről és Betleherről, a kicsiny városról méztől áradóban beszél.*”]

Talán említenem sem kell, hogy a két kiemelt szó – a szegény és a kicsiny – milyen jelentőséggel bírt a Kisebb Testvérek Rendjének alapítója számára, aki nagy szegénységben élt.

Ez a Ferenc számára alapvetően fontos tényező sokszor előkerül gondolataiban, elmélkedéseiben és a keresztény életet megalapozó írásaiban, így például A hívőkhez írott második levélben is:

„*Az Atyának eme oly méltó, oly szent és dicsőséges Igéjét a legfölségesebb menyeyi Atya az ő angyala, Szent Gábriel által hirdette meg a szent és dicsőséges Szűz Mária méhébe, kinek méhéből a mi emberségünk és törékenységünk valóságos testét vette magára. Ő bár gazdag volt, mindenek fölött, édesanyjával, a boldogságos Szűzzel együtt a szegénységet akarta választani a világban.*” (2LHív 4-5)

Az *Officium passionis*ban pedig ötvözi az éjféli mise introitusát (*Puer natus est nobis*, mely a Lukács evangélium egy verse), valamint Nagy Szent Gergely homíliáját (mely nagyon elterjedt volt az egész középkorban), hogy hangsúlyozza a szegénységnek azt a szélsőséges állapotát, amibe Krisztus született:

„*Quia sanctissimus puer dilectus datus est nobis et natus fuit pro nobis in via et positus in praesipio, qui non habet locum in deversorio. = Mert a legszentebb szeretett Gyermek adatott nekünk, érettünk útközben születetett és jászolba tétetett, mivel nem volt számára hely a szálláson*”

Ez tehát egy olyan szöveg volt, amelyet Ferenc szándéka szerint Karácsonytól Vízkeresztig minden vesperás előtt elimádkoztak a testvérek.

¹² „*Celebrantur missarum solemnium supra praesepe et nova fruitur consolatione sacerdos.*”

Hogy Ferenc számára milyen fontos volt, hogy megmaradjon a Krisztus által is választott szegénységben, jól illusztrálja az a másik, szintén Grecciohoz fűződő történet, amely szerint megintette a testvéreket, akik karácsony ünnepén díszesen pl. abrosszal és üvegpoharakkal terítettek meg (AK/PL XXXII). Ez azért is érdekes, mert éppen ő mondta, hogy karácsonykor még a falak is húst egyenek. Csak megjegyezzük, hogy Bonaventura ugyanezt a történetet a húsvéthoz köti, természetesen teljesen más értelmezéssel, amely ugyanakkor nem mond ellent Celanói értelmezésének.

Jézus születésének és a szegénységnek az ily módon történő összekapcsolása történik meg Ferenc más gondolatában is:

„Mikor arra gondolt, hogy e napon milyen nagy szükségét szenvedett a szegény Szűz, nem tudott parancsolni könnyeinek. Midőn egy alkalommal az egyik testvér ebédnél a Boldogságos Szűz szegénységéről és szent Fiának, Krisztusnak szűkös helyzetéről beszélt, ő azonnal felállott az asztaltól, fájdalmas sóhajtásait megkettőzve és könnyezve a puszta földre kuperodott, és ott ette tovább kenyérét.

Királyi erénynek mondta a szegénységet, mivelhogy a Király és a Királyné életéből olyan elbűvölően sugárzik felénk.” (CÉ2 200)

4. Egész testéből nyelvet csinált

Celanói leírásából érdemes felidézniünk prédikációjának módját is.

„Mikor Krisztust Jézusnak akarta mondani, a szeretet szertelen lángolásában többször betlehemi kisdéd néven említette, és a Betlehem szót bégető báránka módjára ejtette ki; közben száját egészen betöltötte nem is annyira a szó, mint inkább a túlradó érzélem édessége. A betlehemi kisdéd és Jézus nevének kiejtésékor nyelvvel mintegy végignyalta ajkát, és ínyével boldogan élvezte a szó édességét.”

Mit jelent ez a számunkra teljesen idegen megnyilvánulás? Celanói Tamás többször is beszámol arról, hogy Ferenc egész testét használta érzéseinek kifejezésére, s ezt egészen addig a pontig vitte, amiről Celanói már azt mondja:

*„Az egész földkerekséget betöltötte Krisztus Evangéliumával; naponkint négy-öt falut, illetve várost is bejárt, mindenütt serényen hirdette az Isten országát, s példájával ugyanúgy épülésére szolgált hallgatóinak, mint beszédével. **Egész testéből nyelvet csinált.**” (CÉ1 97)*

5. A lovag látomásának igazsága

De nem csak a pap szívét töltötte el újszerű vigasztalás: az újszerű ünneplésnek másfajta gyümölcsei is lettek. Közülük Giovanni Velita látomása bizonyult napjainkig teljesen igaznak.

„egy erényes férfiú elé csodálatos látomás tárult – írja Celanói Tamás. – A jászolban ugyanis egy élettelen gyermeket látott feküdni; amikor azonban Isten szentje odalépett hozzá, úgy tűnt, mintha a gyermeket mintegy álomból új életre támasztotta volna. És nem is volt egészen alaptalan ez a látomás. Mert lám, a kisdéd Jézus sokak szívében egészen feledésbe merült; most ellenben Isten kegyelméből szolgálójának, Szent Ferencnek segítségével megint életre támadt, és kitörölhetetlenül mélyen belevésődött az emberek emlékezetébe.” (CÉ1 86)

VIII. Irodalom – References

- ACROCCA, F. (2022): Il Natale di Greccio nella testimonianza delle Fonti. In: A. CACCIOTTI (szerk.) (2022): *Il natale di Francesco a Greccio*. Biblioteca Francescana, Milano, pp. 9-36.
- BONAVENTURA, SZENT (2015): *Szent Ferenc élete*. Középkori Keresztény Írók 7., Szent István Társulat, Budapest. (ford. és kíséző tanulmányt írta BERHIDAI P.; sorozat szerk. SARBAK G.)
- DALARUN, J. (2017): *Boldogságos Ferenc atyánk megtalált életrajza*. Ferences Források Magyarul 1., Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest. (ford. VARGA K.; sorozat szerk. HIDÁSZ F. et al.)
- DOBSZAY M. B. & KÁMÁN V. (2020): A ferences források rövidítésrendszere. *Acta Pintériana*, **6**: 119-153.
- HULST, C. VAN (1983): art. „Natale, natività, Greccio presepio”. In: E. CAROLI (szerk.): *Dizionario Francescano*. Messaggero, Padova.
- FERENC, ASSISI SZENT (1997). *Assisi Szent Ferenc Perugiai legendája*. Ferences Források 5., Agapé, Újvidék – Szeged – Csíksomlyó. (ford., bev., jegyz. VARGA I. K.; szerk. VARGA I. K.; HIDÁSZ F. & VÁRNAI J.)
- FERENC, ASSISI SZENT (1995): *A három társ legendája*. Ferences Források 4., Agapé, Újvidék – Szeged – Csíksomlyó. (ford. BALANYI GY. & HIDÁSZ F.; bev. VÁRNAI J.)
- MENESTÒ, E. & S. BRUFANI (szerk.) (1995): *Fontes Francescani*. Porziuncola, Assisi.
- SPIRA, I. de (2018): Officium Rhythmicum. In: HIDÁSZ F. et al. (szerk.): *Testvérünk és atyánk. Rövidebb ferences források I*. Ferences Források Magyarul 2., Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 20-71. (ford. BERHIDAI P.)
- TAMÁS, CELANÓI (1993): *Celanói Tamás életrajzai Szent Ferencről*. Ferences Források 2., Agapé, Újvidék – Szeged – Csíksomlyó. (BALANYI GY. fordítását a latin kritikai szöveg és a modern fordítások alapján jav. HIDÁSZ F. & VÁRNAI J.)
- VARGA K. (2017): A fordító előszava. In: J. DALARUN: *Boldogságos Ferenc atyánk megtalált életrajza*. Ferences Források Magyarul 1., Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 9-14. (ford. VARGA K.; sorozat szerk. HIDÁSZ F. et al.)
- VARGA I. K. (2024): Szent Ferenc grecciói karácsonyának spirituális háttere és tartalma Szent Bonaventura szerint. In: *Előadások a ferences rend történetéből* (2024. január 18). PPKE BTK és a HUN-REN-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport konferenciája. (megjelenés előtt)